

Randzonekatalog

Få idéer til hvordan du kan bruge din randzone!

Indhold

Forord	3
Afgræsning - god udnyttelse af randzonen	4
Slæt på randzonearealet	6
Ammetante og to kalve	8
Natur omkring randzonen	10
Randzoner hjælper vandmiljøet	12
Randzonen i en naturplan	14
Stor forskel på europæiske randzoner	16
Brak i randzonen	18
Minivådområder	20
Generelt om randzoner	22
5 landmænds syn på randzoner	24
Randzonernes tilblivelse	26

Forfattere: Anders Lund, planteavler og formand for planteavlssudvalget i Økologisk Landsforening; Martin Beck, Carsten Markussen, Marie-Louise Simonsen, Økologisk Landsforening; Jesper Tofft, Amphi Consult; Per Henrik Hansen, freelance journalist; Henning Mørk Jørgensen, Danmarks Naturfredningsforening • Redigering og korrektur: Marie-Louise Simonsen og Mette Hansen, Økologisk Landsforening • Foto: Navn på fotograf står ved det enkelte billede, hvor andet ikke er nævnt er det Marie-Louise Simonsen • Layout: ph7 kommunikation, www.ph7.dk • Tryk: Lasertryk - Denne tryksag er svanemærket • Lavet med støtte fra Promilleafgiftsfonden for Landbrug • 1. udgave, 1. oplag, 2013.

Hæftet er udgivet af Økologisk Landsforening, Silkeborgvej 260, 8230 Åbyhøj, Tlf.: 87 32 27 00

Forord

Af Anders Lund, formand for planteavlssudvalget

Som medlem af EU, har de danske politikere forpligtet sig til at leve op til EUs vandrammedirektiv. For at tilnærme sig EU's miljøkrav, har et flertal i det danske Folketing, med virkning fra 1. september 2012 vedtaget, at der skal være 10. meter brede randzoner langs alle vandløb og søer i Danmark. Zoner hvor der ikke må jordbehandles samt tilføres gødning og pesticider.

Formålet med randzonerne er at reducere udledningen af næringsstoffer til vandmiljøet, samt skabe mere og bedre natur.

Planteavlssudvalget i Økologisk Landsforening har i den forbindelse efterspurgt et randzonekatalog, der beskriver potentialer i de lovpligtige randzoner, når man ikke længere må foretage jordbehandling og dyrke afgrøder.

Der er således udarbejdet et katalog, der beskriver udnyttelsesmuligheder til foder og afgræsning, samt natur- og miljøforbedrende tiltag, der kan udvikles i randzonerne.

Få idéer og løsninger fra andre, der har fundet udnyttelsesmuligheder, her i randzonekataloget.

God læselyst.

FOTO: BENT LAUGE MADSEN

Uden randzoner kan der om foråret vaskes betydelige mængder af fosfor ud med jordpartikler fra markerne.

Randzonearealer på Grantoftegård udnyttes til afgræsning i de fleste tilfælde.

Afgræsning – god udnyttelse af randzonen

Grantoftegård ved Ballerup inddrager så vidt det er muligt randzonearealer på omdriftsarealer i deres afgræsningsfolde. Det vedligeholder randzonearealet og dyrene henter selv foderet.

Af Martin Beck, Planteavlskonsulent

25 HA RANDZONE

Den fondsejede Grantoftegård ved Ballerup driver 785 ha. Heraf er en stor del vedvarende græs og bynære arealer i forpagtning hos de omkringliggende kommuner. Lars Sørensen, der er driftsleder på Grantoftegård, fortæller at randzonearealet tilsammen

udgør 25 ha. Randzonerne ligger hovedsageligt omkring vandhuller, små vandløb og mindre vådområder.

På gården dyrkes der konsumkorn, frøgræs og der er 4 ha med forskellige grøntsager. Derudover er der en besætning på 45 Limousine-køer, 380 moderfår og et par heste, men vi stod ikke lige og manglede græs til dyrene, da randzonen blev en realitet. I øvrigt findes der en gårdbutik og særlige beskæftigelsestilbud på Grantoftegård.

RANDZONERNE INDDRAGES TIL AFGRÆSNING

Der er i forvejen mange små folde som afgræsnes. Vi har derfor valgt tre forskellige løsninger

til nye afgræsningsfolde. 1. Randzoner i omdriftsarealer, som grænser op til græsmarker, her har man forsøgt at flytte hegnet og inddrage randzonen i afgræsningsfolden. 2. Andre sammenhængende randzoner indhegnes og afgræsses. 3. Arealer, som i forvejen er små og hvor en betydelig del er randzone, inddrages hele arealet til randzone.

De øgede omkostninger til hegning er i mange tilfælde dækket af kommunerne og er en del af forpagtningsaftalen.

OFFENTLIG ADGANG TIL RANDZONERNE

Bekymringer omkring offentlighedens adgang til randzonearealerne er ikke ny - den udfordring fandtes i forvejen på vores arealer. Bedriften ligger bynært og mange færdes allerede på vores ejendom. Men det er nødvendigt at tage hensyn til de mange gæster, som skal færdes på arealerne, så det bliver en god oplevelse for alle.

De arealer som lejes af Herlev kommune er randzonen taget ud af forpagtningen og lagt ud i græs. Det betyder, at vi ikke længere har forpligtigelsen og samtidig har kommunen med varigt græs lavet et naturtiltag til gavn for mange af agerlandets dyrearter.

Vi har et enkelt areal, som før var én stor mark, der nu er opdelt i 9 mindre marker p.g.a. mindre vandhuller og vandløb. Efter randzonerne er udlagt, er der lavet stier imellem og dette stisystem benyt-

tes nu af mange mennesker hver dag. Vi udnytter det bl.a. til reklamen for vores gårdbutik.

FOTO: MARTIN BECK

Skilte om færdsel og mulighed for reklame af Grantoftegårds gårdbutik udnyttes i forbindelse med den offentlige adgang på de mange km randzone.

HVORDAN ER DET GÅET?

Afgræsning er den bedste udnyttelse af randzonen for os, så det er det, vi er gået efter. Der er lavet nogle gode løsninger mht. offentlighedens adgang til randzonerne og afgræsningsystemer, som virker for os.

*Slæt på randzonearealet hen-
tes hjem som foder til kørne.*

Slæt på randzonearealet

Hvis afgræsning af et randzoneareal ikke er aktuelt, er det et godt alternativ at tage et eller flere slæt. Det høstede materiale kan bruges til foder for egne dyr eller sælges.

Af Carsten Markussen, Planteavlskonsulent

DET SKAL VÆRE NEMT

Hvis skårlægger, vender og rive ikke passer til de 10 m. lovpligtig randzone, har man muligheden for at lave græsarealet langs vandløb eller sø bredere og stadig få enkeltbetalingsstøtte til det hele. Det skal helst laves sådan, at det er forholdsvis hurtigt at komme rundt med maskinerne, så omkostningerne holdes nede. Hvis man, som minimum, kan få dækket omkostningerne ved at få plejet sin randzone, bør man, alt taget i betragtning, være godt tilfreds.

MÅSKE SKAL DER LAVES WRAPBALLER

På et forholdsvis lille areal, som randzonen oftest vil være, er det mest praktisk at konservere græsset som hø eller wrapballer. Hvis man ikke selv kan bruge det høstede foder, kan det sælges til hestefolk eller kvægfolk i nærheden. En mulighed er at sælge foderet fra randzonen på roden, dermed står køber for hele processen.

GLIMRENDE HØ

Slættidspunktet vil ofte være medio juni, her generer ukrudt mest muligt, men det giver glimrende hø. Hvis foderet skal være meget letfordøjeligt, skal der skårlægges ved begyndende skridning af græsserne. Er der urter, fugle eller andre dyr, der skal tages hensyn til, kan udskydelse af slæt til primo juli være hensigtsmæssigt, men så er der ikke god foderværdi i det høstede materiale.

STYR PÅ UKRUDT

Når man har græs/kløvergræs i randzonen, og tager slæt, sker der en meget effektiv opsamling af næringsstoffer og dermed heller ingen udsvingning til vandmiljøet. Desuden forhindres træer og diverse rodukrudt i at brede sig ud fra randzonen, når der tages slæt.

Ammetante og to kalve

I tilfælde hvor arealer i forvejen er små, og hvor en betydelig del er randzone, kan hele arealet indhegnes og bruges til afgræsning af en ammetante med to kalve.

Af Martin Beck, Planteavlskonsulent

BESKRIVELSE AF RANDZONE OG TILTAG

Anders Lund har en mark på 0,60 ha, hvor der er et vandløb på den ene side, og en skov der kaster skygge langt ind i marken i den anden side. Dermed var der kun en lille stribe i midten af marken tilbage, som reelt var egent til korndyrkning. Anders, som ellers er planteavler, valgte derfor at købe en jersey udsætterko og to krydsnings-tyrekalve, som fik lov til at afgræsse arealet.

KOBLING AF KO OG KALVE

Ko og kalve skal tilvænnens hinanden godt på stald, inden de kommer på græs. I foråret er 0,6 ha for meget til én ko med små kalve, som ikke æder græs endnu. Derfor er det hensigtsmæssigt at give dem 1/3-del af arealet til at begynde med og tage et slæt hø eller wrap omkring 1. juni på resten. Derefter kan dyrene få hele arealet.

HVORDAN ER DET GÅET?

Ikke helt uden problemer. Kalvene fik diarré i starten og måtte have elektrolytblanding hver dag. Senere fik koen sår på yveret og skulle behandles med pattesalve dagligt. Derudover skal de jo tilses og hvis arealet ikke lige ligger et sted, hvor man kommer forbi i forvejen, kræver det ekstra arbejde at lægge vejen forbi.

UDBYTTE FRA RANDZONEN

Koen og kalvene blev slagtet i begyndelsen af november, hvor koen (Jersey) vejede 174 kg slagtet og kalvene hhv. 130 og 125 kg slagtet vægt. I foråret vejede de jo ca. 40 kg levende, så alt i alt er det gået godt, og Andres synes, det er en god udnyttelse af arealet.

Økonomien er ikke gjort endeligt op, men udlæg af græs og hegning er jo en engangsudgift. At lave wrap/hø er også forbundet med en omkostning. Pt. har Anders ingen dyr om vinteren. Han overvejer dog at holde nogle få dyr om vinteren også. Det kunne evt. være tyrekalve, som man fik i efteråret og vinterfodrede på stald, som så blev studet og kom på græs i foråret og slagtet det følgende efterår.

Anders Lund har udnyttet sin randzone til at have en ammetante og to kalve gående. randzonearealet hentes hjem som foder til køerne.

Natur omkring randzonen

Randzonen er perfekt som levested for insekter, bier og andre bestøvere. Kurts ambition er at skabe levevilkår i randzonen, som kan give liv hele vækstsæsonen.

Af Martin Beck, Planteavlskonsulent

LEVESTED FOR DE MINDRE DYR

Kurt driver 64 ha, hvoraf kun 0,8 ha er randzone. Der er ingen dyr på bedriften og randzonerne er ikke sammenhængende, så afgræsning var ikke en oplagt mulighed. Ambitionen med randzonen er derfor blevet at lave et godt levested for diverse insekter, bier og bestøvere.

I randzonen er der en varieret vegetation af blomstrende arter og dermed en kontinuerlig blomstring, hvilket er vigtigt for de forskellige insekter, bier og andre bestøvere. Ved at slå dele af randzonen kan der opnås blomstring af forskellige planter over hele sæsonen.

FLERE BLOMSTRENDE ARTER

Der er i randzonens græsblanding isået en varieret natur- og vildtblanding indeholdende blandt andet solsikker, blodkløver, honningurt, havre, boghvede, cikorie, græsser m.fl. Det første år har honningurten

og blodkløveren domineret og solsikkerne var heller ikke til at overse. Til næste år vil cikorien komme i blomst, honningurt og blodkløver har smidt en masse frø, men boghvede forsvinder nok helt, da den ikke tåler frost. Med tiden er det kun de naturligt indfundne arter, der vil blomstre i randzonen.

FOTO: MARTIN BECK

GLÆDE VED GÅTUREN

Kurt havde i forvejen en 2 meter kortklippet græsbræmme rundt ved de levende hegn på bedriften. Nu er gåturen med hunden blevet lidt skønnere og farverig. Det er godt at indrette mulighed for at komme rundt på markerne og opleve naturen og landbruget. Randzonen klippes delvist og på forskellige tider, således at der hele tiden er noget af-

Kombinationen af kort og langt græs i randzonen er en mulighed for at optimere naturkvaliteten af randzonearealet.

blomstret og noget der kommer i blomst. Kurt har en lille brakpudser til sin ATV og kan således slå mindre områder og pletter selektivt.

ØNSKER TIL FREMTIDIG RANDZONE

Kurt så gerne, at det blev muligt at reetablere/så efter i randzonen. Urter og især blomstrende planter forsvinder efterhånden og græsset kommer til at dominere.

Kurt drømmer om at lave alternative tiltag i stedet for den randzone, som den foreligger nu. Dvs. samme areal, men med individuel vurdering af, hvor det ligger bedst. F.eks. er der to stykker på i alt 1,5 ha på ejendommen, der var mere oplagt at udlægge til natur. Det er en vandlidende mark, som man kunne udlægge til eng og lave nogle vandhuller.

Randzoner hjælper vandmiljøet

10 meter brede zoner mindsker udvaskning af næringsstoffer. Uden randzoner skulle et dobbelt så stort areal tages ud af drift for at nå samme effekt på vandmiljøet.

FOTO: PER HENRIK HANSEN

Forskerne vurderer, at havet omkring Danmark bliver sparet for 2000 ton kvælstof og 20 ton fosfor om året med 10 meters randzoner.

OMKOSTNINGS-EFFEKTIV METODE

Ifølge professor Brian Kronvang fra Institut for Bioscience ved Aarhus Universitet (det tidligere Danmarks Miljøundersøgelser) reducerer de omstridte 10 meter brede randzoner udvaskning af kvælstof fra dansk landbrug med næsten 2000 ton.

Men de 2000 ton er faktisk lidt under en fjerdedel af den reduktion på 9000 ton kvælstof, som Danmark skal nå ifølge de første vandplaner, påpeger Brian Kronvang. Hvis en lige så stor reduktion skulle nås ved udtagning af landbrugsarealer længere væk fra vandløbene, ville det kræve udtagning af 100.000 hektar; altså dobbelt så meget som de 50.000 hektar de nuværende randzoner er på i alt.

Dermed er randzonerne en meget omkostnings-effektiv metode til at reducere udvaskning af kvælstof og på den måde forbedre vandmiljøet i de indre farvande, mener Brian Kronvang. Effekten er størst på sandjord, hvor en hektar randzone reducerer N-udvaskningen med mellem 56 og 66 kg. På lerjord er effekten 26 - 36 kg N/ha.

RANDZONER UDEN FOR DK

Randzonernes positive effekt bliver også anerkendt i andre lande. Af miljøhensyn giver Finlands Jordbrugs- og Skovministerium støtte til randzoner, der

har en gennemsnitlig bredde på mindst 15 meter. Og det svenske miljøsamarbejde Greppa Näringen* oplyser på sin hjemmeside, at seks meter brede randzoner opfanger mellem 10 og 40 procent af det kvælstof, der fra markerne skylles ned mod vandløbene.

Såvel danske som udenlandske forskere har altså en ganske anden opfattelse end kritikere som for eksempel direktør Vagn Lundsteen fra foreningen Bæredygtigt Landbrug. Han udtaler på sin forenings hjemmeside, at randzoner ingen positiv effekt har på vandmiljøet.

OGSÅ VIRKNING PÅ FOSFOR

Også når det gælder fosfor - der som bekendt også har stor betydning for vandmiljøet - har randzonerne en positiv effekt. Ifølge Brian Kronvang bliver det danske vandmiljø årligt sparet for 20 ton fosfor med 10 meter brede randzoner.

NOTE

** Greppa Näringen er et miljøsamarbejde mellem Lantbrukarnas Riksförbund (søsterorganisation til Landbrug & Fødevarer), Jordbruksverket (svarer til NaturErhvervsstyrelsen), andre myndigheder og rådgivningsorganisationer*

Randzonen i en naturplan

Har du en afgrøde på den ene side af randzonen og et vandløb på den anden, vil randzonen med sin vegetation være skjulested for markvildtet som hare, agerhøne, fasan, rådyr og småfugle om foråret.

Af Jesper Tofft, Naturkonsulent Amphi Consult

RANDZONEN SOM NATURILTAG

Naturplanen er landmandens mulighed for at få mere at vide om den natur, der er på ejendommen.

Når randzonen tænkes ind som et naturtiltag i en naturplan, er det ensbetydende med et overordnet syn på ejendommen og randzonens potentiale i natur-sammenhæng. Randzonerne kan her indgå som områder, der fremmer mulighederne for vildt og natur.

Man kan vælge at tilså randzonen med højtydende kulturgræsser, men en mere naturvenlig mulighed kunne være, at man tilsår med en blanding med græs og urter. Og hvis muligt bare lade den vokse til med almindeligt markkrudt, som er markvildtets naturlige føde.

ÅNDEHUL MELLEM VANDLØB OG AFGRØDE

Har man en afgrøde på den ene side af randzonen og et vandløb på den anden, vil randzonen med sin ve-

getation være skjulested for markvildtet som hare, agerhøne, fasan, rådyr og småfugle tidligt i foråret.

Når afgrøden er vokset op i juni, kan man vælge at slå randzonen til hø (eller blot lade det ligge), så den med sin nu lave vegetation vil være et læfyldt sted mellem vandløbsbredden med høj vegetation og marken. Her kan harer hoppe rundt og overskue mulige fjender, rådyr finde friske nye spirer, og her kan alt vildt, smådyr og insekter sole sig.

Hvis halvdelen af randzonen slås og resten er med højt græs opnås større effekt fordi der "reserveres" mere skjulested og visse blomster kan bedre nå at blomstre og samtidig opnås kort græs til afgræsning og tørringssted. Sådanne tiltag giver den største randeffekt, og dermed den største effekt for vildtet.

VIGTIGT REDSKAB TIL FORVALTNINGEN AF VILDT

Også rådyr kan udnytte randzonerne, og i større målestok vil disse formentligt også kunne fremme bestanden målbart. Såningen kan foretages i buer i stedet for en lige linie. Ser man således overordnet på sine randzoner, dvs. på ejendomsniveau, kan de fungere som et meget vigtigt redskab til forvaltningen af vildtet i bred forstand. Herunder fremme jagtmæssige interesser.

PRISEN FOR NATUR-OVERBLIKKET

Udarbejdelse af en naturplan variere, men koster fra 20-60.000 kr. varierende fra mindre fritidsejendomme til større bedrifter på op til 500 ha. Prisen

gives efter en konkret vurdering. Det er p.t. mulighed for at søge et natur- og miljøprojekt, hvor der gives op til 15.000 kr. til udarbejdelse af en naturplan.

FOTO: JESPER TOFT

Harerne nyder randzonen, de kan overskue mulige fjender og bevæge sig frit. Rådyr kan finde friske nye spirer, og i randzonen kan alt vildt, smådyr og insekter sole sig.

Stor forskel på europæiske randzoner

Trods den beskedne viden om de faktiske effekter er der alligevel randzoner – eller i hvert fald dyrkningsfri bræmmer – i EU's medlemslande. Men de er ret forskellige.

Af Per Henrik Hansen, freelance journalist

FORSKELLIGE KRAV MEN SAMME HENSIGT

Selv om krav og frivillige ordninger altså er vidt forskellige fra land til land, og endda kan være det indenfor samme land, er baggrunden for bræmmerne og randzonerne den samme overalt. De skal formindske risikoen for tab af kvælstof og fosfor til

Danmark er ikke det eneste land med krav om zoner langs vandløb. Men kravene er forskellige fra land til land i EU.

vandløbene, og også formindske risikoen for jorderosion. Desuden medvirker de til at filtrere pesticider fra overfladevand, inden det løber ud i vandløbet, forklarer Fanny Dabertrand, pressemedarbejder i EU Kommissionen.

I Italien skal alle landmænd undlade at dyrke en 5 meter bred bræmme langs deres vandløb, ellers bliver der skåret i hektarstøtten efter reglerne om krydsoverensstemmelse. I den belgiske region Flandern varierer kravet til den obligatoriske dyrkningsfri bræmme fra 5 til 10 meter, afhængig af de lokale forhold.

I Vallonien (også en belgisk region) er der fast krav om dyrkningsfrie bræmmer på 6 meter, i Frankrig er det 5 meter, og i Luxembourg 10 meter. I flere EU lande er der desuden nationale ordninger, der giver landmændene støtte til frivilligt anlagte randzoner ud over det obligatoriske areal.

11.339 HEKTAR FRIVILLIGE RANDZONER I SVERIGE

I Sverige bliver det aktuelt diskuteret, om man skal gøre som i Danmark og indføre obligatoriske 10 meters randzoner. En sådan import af den danske model er de svenske landmænds organisation Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) imod.

Til gengæld vil LRF meget gerne fortsætte den frivillige ordning, der har eksisteret i dele af Sverige, siden landet blev medlem af EU i 1995. Den går ud

på, at landmændene årligt får 3000 svenske kroner per hektar frivilligt anlagt randzone. For at få støtte, skal randzonen være mellem 6 og 20 meter bred. I 2011, som det seneste tal stammer fra, blev der på den konto givet støtte til 11.339 hektar randzoner.

GODE EFFEKTER

- Vi støtter en fortsættelse af den frivillige ordning, fordi randzoner har mange gode effekter. De har god effekt på udvaskningen af fosfor, de er gode for biodiversiteten, og de er nemme at kommunikere som naturiltag over for offentligheden, siger Markus Hoffman, miljøpolitisk medarbejder i LRF.

Især peger han på randzonernes virkning på tabet af fosfor til vandmiljøet. Effekten er i størrelsesordenen 30-50 procent på overflade-afstrømningen af fosfor, siger Markus Hoffman. Derimod vurderer han effekten på tabet af kvælstof som meget ringe. Drænrørene går under randzonerne, og kvælstof tabes hovedsageligt med drænvand. Derfor har randzonerne kun en meget lille effekt på kvælstof, siger han.

Det er dog meget sparsomt, hvad der findes af svenske undersøgelser af kvælstoftab med og uden randzoner, oplyser Markus Hoffman. I Danmark er der lavet flere undersøgelser, tilføjer han, og udelukker dermed ikke, at der kan være en væsentlig effekt.

Brak i randzonen

Den høje vegetation i en braklagt randzone, har især to funktioner set med naturens øjne. Dels som leverandør af føde, dels som skjulested.

Af Jesper Tofft, Naturkonsulent Amphi Consult

STOR VÆRDI FOR MARKVILDTET FRA RÅDYR TIL SMÅFUGLE

Braklægning af arealer, således også randzoner, betyder, at arealet efter dyrkning overlades til sig selv. Almindeligt markurudt og rester af afgrøder som korn vil derefter gro op og efterhånden dække fladen.

En braklagt randzone har grundlæggende en meget stor værdi for markvildtet fra rådyr til småfugle, insekter og mus. Den høje vegetation i den braklagte randzone, der ikke bliver slået, har især to funktioner set med naturens øjne. Dels som leverandør af føde, dels som skjulested.

BETYDNING FOR DE ENKELTE DYREGRUPPER

Betydning for markvildtet: Især i sommertiden har brakzonen stor betydning som skjulested. De voksne rådyr ligger gerne her. Rålam og harekillinger gemmer sig også i det høje græs, så længe de er små. Fasaner og agerhøns kan ruge her, og færdes

siden med deres kyllinger i skellet mellem brakzonen og markkanten, så de kan få sol, og finde de aktive insekter på jordoverfladen.

Betydning for småfugle: Arter som kærsanger, torsanger og bynkefugl, er typiske beboere i åbne zoner langs vandløb med høj randvegetation. De spiser som både unger og voksne kun insekter, som de finder i den højere vegetation. Derimod er frøædere som stillits, tornirisk, gulspurv, bomlærke og sanglærke kun afhængige af insekter som mad til deres unger, mens de som voksne mest spiser frø og spildkorn m.m.

Betydning for smågnavere: Blandt smågnaverne er nordmarkmus og skovmus (trods navnet) typiske arter i høj vegetation i det åbne land. For andre arter som dværgmus, og nær vandløb meget ofte også mosegris, er den braklagte randzone af meget stor betydning året rundt. Om vinteren, når de omliggende marker er bare, fungerer brakzonen som overvintringsted.

Betydning for rovdyr: de ovennævnte forekomster af småfugle, smågnavere samt større vildt tiltrækker året rundt rovdyr som ræv, husmår, lækat, brud,

ilder samt musvåge, kærhøge, ugler m.fl. En vis bestand af byttedyr danner naturligt grundlag for de mange rovdyr.

Betydning for insekter: De mange plantearter i en braklagt randzone, tiltrækker en lang række insekt-

arter, som kan leve her året rundt, dvs. overvintre i skjul i jord, der ikke pløjes op. Samlet opnås den største effekt for alle vilde dyr og planter i en braklagt randzone bedst ved en varieret klipping, så dele af zonen slås, andre ikke. Derved opstår der små lysninger, der giver lys og varme til insekterne og andre smådyr.

Brak i randzonen har stor værdi for markvildtet, fordi brak leverer føde og skjul, to vigtige ting for overlevelse i agerlandet.

Ud over en hensigtsmæssig udnyttelse af de våde pletter i engene, er der opnået stor værdi for natur og miljø og stor herlighedsværdi for både Gitte og Andres.

Minivådområder

Våde pletter i marken der tidligere var svære at få afgræsset og umulige at slå med brakpudser, er blevet lavet til 4 søer. Det har givet randzoner, men det har også forbedret driften af markerne.

Af Martin Beck, Planteavlskonsulent

UMULIGT AT OPRETHOLDE EB

Der var faktisk ingen randzoner på ejendommen forinden, men derimod nogle lavtliggende og vandlidende enge. Disse meget våde enge var ved at gro til i lysesiv og det var dermed svært at opretholde retten til enkeltbetalingsstøtte på disse arealer. Arealet var så vådt, at det knap nok var muligt at slå det med traktor.

4 SØER MED 75% BETALT

I stedet for disse våde pletter, som var til gene hvert år, har Gitte og Andres Lassen i samarbejde med kommunen udarbejdet et Natur- og miljøprojekt som omfattede udgravning af 4 vandhuller på mellem 400 m² og 1000 m² på deres ejendom Akselbjerg ved Åbenrå. Der blev søgt støtte hos Naturerhvervsstyrelsen og 75 % af udgifterne blev således dækket.

STØRRE AFGRÆSNINGSVÆRDI

Arealet omkring søerne er nu omfattet af regler-

ne for randzoner, men det har også fået en større afgræsningsmæssig værdi. Tidligere havde de våde dele af engen ikke megen værdi for gårdens ammeko-besætning, idet der næsten kun var sump og lysesiv. Nu kan der afgræsses helt ind til vandhullet uden optrædning.

HAVØRN OG ÆNDER I OMRÅDET

I umiddelbar nærhed af Akselbjerg har en havørn ruget flere år i træ. Parret var blandt de første i Danmark. Det har været muligt at ringmærke en af ungerne herfra. Denne ringmærkede havørn ruger nu - 4 år senere - på Djursland. Der er i dag ca. 50 par i Danmark, så det er en stor ting at havørnen er lige netop i vores baghave.

Ænderne var hurtige til at indfinde sig. På sigt forventes det at løvfrøen også vil finde levested i vandhullerne.

KONKLUSION

Ud over en hensigtsmæssig udnyttelse af de våde pletter i engene, som landbrugsmæssigt er af ringe interesse, er der opnået stor værdi for natur og miljø. Endelig har minivådområderne herlighedsværdi både for Gitte og Andres, men også for offentligheden som har umiddelbar adgang til arealerne.

Generelt om randzoner

En randzone er en ti meter bred zone omkring søer og åbne vandløb, hvor landmænd siden 1. september 2012 hverken har måttet sprøjte, gødske eller dyrke jorden.

Af Marie-Louise Simonsen, planteavlskonsulent

FORMÅL MED RANDZONEN

Randzonerne er valgt for at opfylde to formål: De er en opfølgning på et politisk mål i grøn vækst om at udlægge 75.000 hektar ny natur. Samtidig er de valgt som tiltag til at opfylde Danmarks forpligtelse til at leve op til det såkaldte vandrammedirektiv, der skal sikre et godt vandmiljø, ligesom andre lande i EU.

DET GÆSTFRIE UDTRYK FRA LANDBRUGET, DER SKABER BIODIVERSITET

De 10 meter randzoner giver biodiversitet, en stærkt overset kvalitet. Et landbrug der tilbyder en vis åbenhed overfor offentligheden og som giver offentligheden kontakt med naturen, er godt for det danske landbrugs omdømme. Effekten på vandmiljøet er reelt en bonuseffekt, sammenholdt med værdien for natur og landbrugets åbenhed.

Udformningen af den nuværende randzone er lavet, så den er forholdsvis enkel, og det er muligt at kortlægge og kontrollere, hvilket er et must for

at kunne give kompensation. Men den enkle løsning skaber røre i erhvervet.

REGLER I RANDZONEN

Loven om randzoner trådte i kraft den 1. september 2012 og fastlægger, at der skal udlægges randzoner langs søer i landzone med et areal på mere end 100 m² og åbne vandløb i landzone. Randzoner er op til 10 meter brede zoner, og i randzonerne er det ikke tilladt at gødske, sprøjte eller dyrke jorden.

Der må afgræsses og tages slæt. Der kan søges enkeltbetaling samt kompensation på arealet, hvis græsset slås eller fremstår afgræsset hvert andet år.

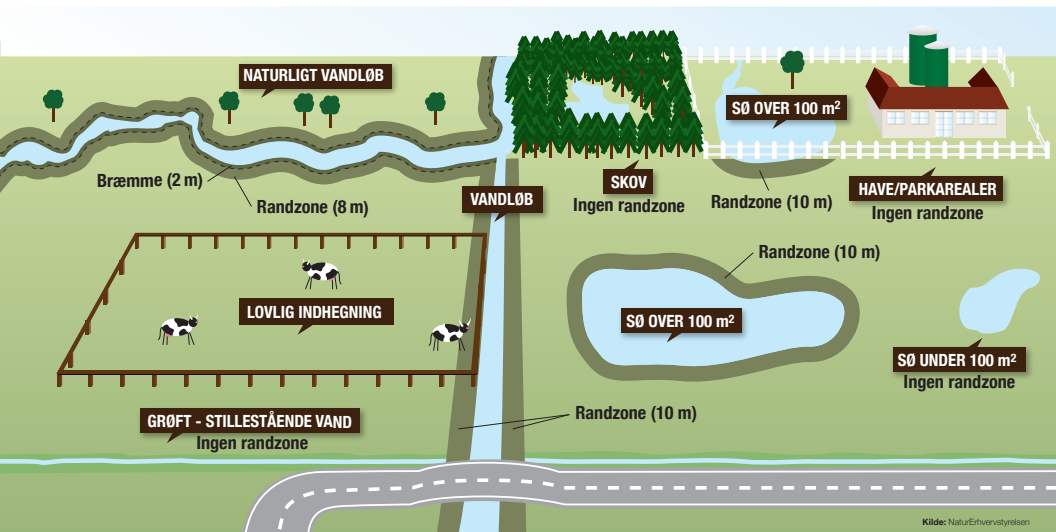
ADGANG PÅ RANDZONERNE

Offentligheden har adgang til at færdes på de privatejede udyrkede arealer i randzonerne, så længe de ikke er indhegnet, man færdes i tidsrummet fra kl. 06.00 morgen til solnedgang. Hunde skal være i snor.

KOMPENSATION

Kompensation for randzoner gives som årligt tilskud i tillæg til enkeltbetaling, som lyder på 2.250 kr. pr. ha. pr. år. Kompensations-satserne er:

- Lav sats: 1.200 kr. pr. ha. pr. år til arealer gives til arealer der i 2011 var permanente græsarea-

Kilde: NaturErhvervstyrelsen

RANDZONER ILLUSTRERET Grafikken illustrerer hovedprincipperne i lov om randzoner, som trådte i kraft 1. september 2012. Herefter må landmænd ikke længere gode, sprøjte eller dyrke i en 10 meter zone omkring alle åbne vandløb og søer over 100 m². Landmænd får økonomisk kompensation for at have randzoner. Etableringen af randzoner vil sikre et forbedret vandmiljø ved at reducere udledningen af kvælstof, fosfor og pesticider. Læs mere om randzoner på NaturErhvervstyrelsens hjemmeside: www.naturerhverv.dk

ler under ordningen Enkeltbetaling, arealer med miljøtilsagn i 2011, eller arealer, hvor der i 2011 ikke blev søgt om Enkeltbetaling.

- Høj sats: 2.100 kr. pr. ha. pr. år for øvrige arealer under ordningen Enkeltbetaling, og arealer med juletræer eller pyntegrønt i kort omdrift.

Dvs. der opnås udbetaling på 3.450 kr. eller 4.350 kr. alt efter om der gives lav eller høj sats.

1. september 2012 trådte loven om randzoner i kraft. Det betyder, at du som hovedregel skal udlægge randzoner langs søer i landzone over 100 m² og åbne vandløb i landzone.

5 landmænds syn på randzoner

Der er mange meninger om randzonerne og deres implementering i landbruget. Men randzonerne er regeringens bedste og billigste måde at få ny natur og samtidig reducere næringsstoffer til vandmiljøet. Spørgsmålet er, hvordan landmændene synes vi kan opnå de to mål.

ANDERS LUND (PLANTEAVLSPRODUCENT)

Det var ønskeligt med frihed til selv at have indflydelse på placeringen af randzoner på sin ejendom. På nogle ejendomme var det måske mere lønsomt for både natur, vandmiljø og landmanden. Som eksempel kan nævnes, at man visse steder med fordel kunne udtage et fugtigt lavt område, frem for en grøft og åbne dræn.

Den tidligere braklægningsordning (forudsat brakken ikke er i omdrift) havde den fordel, at landmanden selv bestemte, hvilke arealer der skulle braklægges. Dette minimerede landmandens gener, og gav naturmæssigt stor gevinst, så lang tid ordningen fungerede.

LAUST STENGER (MÆLKEPRODUCENT)

Jamen, jeg mener at virkningen af den bliver større, når de placeres de rigtig steder. Der skal være mulighed for at flytte dem dertil hvor det virker. Gerne med stats opkøb og jordfordeling, men ellers lave en attraktiv betaling til den der ligger

arealer til, så er der nok nogle, der må erkende at deres våde jord bedre forrentes af miljø i stedet for af dårlig hvede.

ERLING F. MADSEN (PLANTEAVLSPRODUCENT M. AFRÆSNINGSLAUG)

Bræmmerne er noget fis. Det har ikke noget at gøre med, at vi skal tage hektar ud, eller at der er offentlig adgang. Men det skal være de rigtige hektarer. I stedet for randzonerne burde det være landmændene, der selv tager jorden/hektarer ud. I mange tilfælde ville det falde sammen med de steder, hvor det vil gavne mest. Ikke grøfter og små vandløb der afvander marken. I stedet bør det f.eks. være lave hjørner eller pletter. Det ville også give en mere økonomisk optimering for landmanden, og i mine øjne ville det tilgodesee både miljø og økonomi.

Måske hellere en ordning á la brakordningen i stedet for randzoner. Biologer kritiserer også den nuværende ordning. Det må kunne gøres bedre. Ordningen skal være enkel.

KIM QVIST (FORSTANDER PÅ KALØ)

Randzoner er et godt, omend lille bidrag, til mere biodiversitet, en stærkt overset kvalitet.

Randzoner skal naturligvis være tilgængelige for befolkningen, alt der bringer dem tættere på naturen og deres primære fødevarerproducent er

godt. Og helt konkret: Alle randzoner bør være områder, hvor vi dyrker "verdens bedste urtehold", det foder som giver natur medicin til vores husdyr.

MADS HELMS (MÆLKEPRODUCENT)

Jeg har ikke forholdt mig alverden til randzoner, da det er begrænset, hvad vi har af dem. Men først tror jeg det vil være godt med de demonstrationsarealer, som I har planlagt, så man kan se de gode eksempler. Og samtidig kan få budskabet om, hvor meget det betyder for miljøet/naturen, at vi har randzoner. Jeg tror ikke, der er mange, der har

kendskab til det, da man som udgangspunkt bare er negativ over kravet.

Eneste konkrete forslag, som I til dels også allerede har med, er det at kombinere randzoner med natur og vildt fremmede tiltag såsom insektvolde, lærkepletter, eller vildtstriber. Jeg tænker, det er oplagt langs med vandløb, da det i sig selv tiltrækker natur og vildt, men det er, som jeg forstår ikke lovligt i dag, at etablere disse ting i randzonen. Når der nu tales om fremme af natur, vil det også være oplagt at skabe bedre forhold for både krybdyr og padder langs disse vandløb.

Randzonernes tilblivelse

Alle fører sig frem med kritik af Randzoner. Det gælder landbruget og sågar de partier, der indførte de 50.000 ha randzone.

*Af Henning Mørk Jørgensen, Danmarks
Naturfredningsforening*

TAGER STILLING TIL FEJL OG IKKE OPGAVEN

Den heftige debat der har været siden sommeren 2012 om randzonerne, har først og fremmest handlet om de mange fejl, som er i de kort landmændene har fået - om loven krænker landmandens ejendomsret - om det er fair, at andre skal kunne færdes i randzonerne - og om kompensationen til landmanden nu er høj nok.

Så heftig har debatten været, at man helt glemmer, at beslutningen om randzoner er et helt nødvendigt miljøtiltag, for at Danmark kan leve op til EU's vandrammedirektiv.

DER ER DERFOR GRUND TIL AT MINDE OM FAKTA OG FORLØB OMKRING RANDZONERNE

Randzonerne - 50.000 ha - blev indført som frivilligt virkemiddel (bl.a. til omfordeling af brakken) af H. Chr. Schmidt og Marianne Fisher-Boel med VMP3 i 2005 - midtvejsevaluering i 2008 viste at der var

nået 700 ha!

De blev videreført i Grøn Vækst, men nu som obligatorisk virkemiddel, som en del af efterslæbet fra VMP3 ("Regeringen vil ... stille krav om, at landmændene etablerer 10 meter sprøjte-, gødnings- og dyrkningsfrie randzoner langs alle vandløb og søer, svarende til ca 50.000 ha.") og endeligt vedtaget med Lov nr. 591 af 14. juni 2011 af regering og støttepartiet DF.

VED LOVENS VEDTAGELSE VAR ORDLYDEN:

"§ 1. For alle åbne vandløb i landzone og for søer med et overfladeareal på mere end 100 m² i landzone gælder, at der efter reglerne i denne lov i en randzone på indtil 10 m fra bredden ikke må foretages gødskning, sprøjtning, dyrkning eller anden jordbearbejdning."

Med en undtagelse for ikke målsatte vandløb i marskområder mv.

I lovens fremsættelsestale sagde fødevareminister Henrik Høgh:

"Randzonerne forudsættes udlagt med en bredde på indtil 10 m. Den endelige bredde fastlægges, når den igangværende kortlægning af de omfattede bredstrækninger er tilendebragt, således at det

samlede udlæg af landbrugsjord til randzoner kommer til at svare til ca. 50.000 ha".

ENERGIAFGRØDER OG OFFENTLIG ADGANG

Først i sommeren 2012 har Mette Gjerskov så ændret Randzonebetingelserne med forbud mod ener-

giafgrøder og med adgangsreglen, som åbenbart er uspiselig for lodsejerne, selvom den er kopi af den almindelige tilladte færdsel på udyrkede arealer.

Kilder

Kronvang, B. (2013): Miljøeffekten af randzoner. TEMA: Natur og miljø på bedriften - Fakta om randzoner 78. Plantekongres 2013, Herning.

Interview driftsleder Lars Sørensen, Grantoftegård

Interview Anders Lund, Brædstrup, Aastruplund

Interview Kurt Frost, Vejle, Frederiksminde

Interview Andres Lassen, Aabenraa, Akselbjerg

Nissen, Thorkild B. (2008): Jersey græskalv, pjeces om opdræt af jersey græskalve, udgivet hos Økologisk Landsforening nov. 2008.

Nissen, Thorkild B. og Hansen, Per Henrik (2008): Økologisk Engkalv, Manual for produktion af kalvekød med ammetanter af malke race, i kombination

med naturpleje af engarealer, udgivet hos Økologisk Landsforening nov. 2008.

Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, NaturErhvervstyrelsen, [citeret d.18.11.2013] Internet. URL: <http://1.naturerhverv.fvm.dk/vejledning.aspx?ID=14769>

Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri (2013): Vejledning om randzoner og kompensation. Vejledningen er udarbejdet af NaturErhvervstyrelsen i januar 2013, bidragsydere: Center for Arealtilskud, for Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri NaturErhvervstyrelsen Nyropsgade 30 1780 København V.

Rasmussen J, Baattrup-Pedersen A, Wiberg-Larsen P, McKnight UM & Kronvang B. 2011. Buffer strip width and agricultural pesticide contamination in Danish lowland streams: Implications for stream and riparian management. Ecological Engineering 37: 1990-1997.